

III BÖLMƏ. ƏRZAQ TƏCHİZATI VƏ SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİ

UOT 338.43

i.e.n., dos. Nizami Cəlal oğlu QAFAROV
Azərbaycan Kooperasiya Universiteti
“Aqrar sahənin və sənayenin iqtisadiyyatı” kafedrası.
E-mail: qafarovnizami@mail.ru

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCANIN AQRAR İNKİŞAFI STRATEGİYASININ REALLAŞMASINDA YAŞIL AQRAR-ƏRZAQ TƏCHİZAT ZƏNCİRİ ÜZRƏ İDARƏETMƏ SİSTEMİNİN ROLU

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi- tədqiqatın məqsədi Azərbaycan Respublikası tədarük zənciri idarəçiliyinin həyata keçirilməsində əsas amilləri və maneələri müəyyənləşdirməkdir.

Tədqiqatın metodologiyası- sistemli yanaşma, müqayisəli təhlil.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - Azərbaycanda yaşıl aqrar-ərzaq tədarük zəncirlərinin tətbiqi ölkədə müasir infrastrukturun təkmilləşdirilməsi, sahənin səmərəliliyinin artırılması və əhaliyə keyfiyyətli ərzaq məhsullarının satışının yaxşılaşdırılması imkanı yaradır.

Tədqiqatın nəticələri - məqalədə yaşıl aqrar-ərzaq təchizat zəncirlərinin inkişafının dövlət tənzimləmə vasitələri ilə təkmilləşdirilməsi, idarəetmə mexanizminin səmərəli təşkili və məhsulların beynəlxalq səviyyədə yüksək mövqe tutması məsələləri və təchizat zəncirinin idarə edilməsinə yanaşmaların təkmilləşdirilməsi üzrə nəticələr təhlil edilmiş, onların Azərbaycanda tətbiqi ilə bağlı müvafiq təkliflər verilmişdir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - aqrar sahəyə dövlət dəstəyi mexanizminin yaxşılaşdırılması istiqaməti kimi yaşıl aqrar-ərzaq təchizatı zəncirlərinin tətbiqi və idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi yolları göstərilmiş, yaşıl aqrar-ərzaq təchizatı zəncirinin inkişafı istiqamətində aqrar sahə klasterlərinin tətbiqi və inkişaf etdirilməsi zəruriliyi əsaslandırılmışdır.

Açar sözlər: *aqrar sahə, yaşıl aqrar-ərzaq təchizat zənciri, idarəetmə sistemi, aqrar klasterləşmə, qida təhlükəsizliyi.*

Giriş

Aqrar sahəyə diqqət sənayenin inkişafı və müasir yanaşma nöqtəyi-nəzərindən onun idarə olunmasının ölkə iqtisadiyyatının lokomotivi ola bilməsi ilə əlaqədardır. Ölkənin aqrar qida məhsullarına tələbatı yüksəkdir və ixracatçı ölkələr yüksək səviyyədə inkişaf etmiş iqtisadiyyata malik olmalıdırlar [3]. Bu səbəbdən aqrar sahə yüksək əlavə dəyərli məhsulların istehsalını artırması lazım olan logistika, nəqliyyat, aqrar maşınqayırma və qida sənayesinin inkişafının lokomotivi ola bilər.

Aqrar sahənin inkişafının müasir idarəetmə metodlarının tətbiqi imkanları

“Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”nin [1] əsas məqsədi dünya ərzaq və kənd təsərrüfatı bazarına ekoloji cəhətdən təmiz məhsulların ixracının artması ilə əlaqəlidir. Burada, əsasən texnoloji cəhətdən ərzaq məhsullarının dərin emal prosesində robotlaşdırma texnologiyalarının tətbiqi, yüksək məhsuldar cins heyvanların, bitki sortlarının və biotexnologiyaların istifadəsi nəzərdə tutulur. Bu istiqamətdə dövlət tərəfindən böyük dəstəyə ehtiyac vardır. Burada güclü elm və təhsil komplekslərinin yaradılması, kənd təsərrüfatı məhsulları və ərzaq tullantıları üzrə dərin və kompleks emal texnologiyalarının tətbiqi və sair nəzərdə tutulur.

Respublikamızda aqrar sahənin inkişafı strategiyası ölkə əhalisinin ərzağa əlçatanlığının və ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə, yoxsulluğun azaldılmasına, yeni iş yerlərinin yaradılmasına və yerli istehsalın artırılmasına yönəldilmişdir. Eyni zamanda, Azərbaycanda aqrar sahənin inkişafı strategiyası aşağıdakı vəzifələrin həllini də əhatə edir [2, s. 527-535]:

- sənayenin rəqəmsallaşdırılmasının artırılması; müasir texnologiyaların tətbiqi; müştəri mərkəzləri şəbəkəsinin genişləndirilməsi.

Üstəlik, aqrar sahədə və onun məhsullarının tədarükündə müasir idarəetmə metodlarının tətbiqi Azərbaycan üçün yüksək logistika xərcləri ilə xarakterizə olunduğundan xüsusilə aktual məsələdir. Belə ki, Azərbaycanda aqrar sahə məhsullarının tarladan satış məntəqəsinə çatdırılması üçün logistik xərclər bütün xərclərin 18%-ni təşkil edir, Fransa, Almaniya və ABŞ-da bu göstərici müvafiq olaraq 8% və 6%-dir [3].

Dünya ölkələri üzrə aqrar sahədə iqtisadi, sosial və ekoloji aspektləri əhatə edən davamlı inkişaf prinsiplərinə əsaslanan yeni iqtisadi məkan formalaşır [4]. Yaşıl tədarük zənciri idarəçiliyinin tətbiqi sənaye fəaliyyətinin sinerji effektini əldə etməyə və bütün iştirakçıların maraqlarını birləşdirməyə imkan verir. Yaşıl tədarük zəncirinin idarə edilməsi konsepsiyası xidmət, maddi, maliyyə və informasiya axınının optimallaşdırılmasını əhatə edir və mütəxəssislərə idarəetmə xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla aqrar sahə müəssisəsinin maddi-texniki təminatını yaxşılaşdırmaq, həyata keçirmək və daha da inkişaf etdirmək üçün real imkanlara imkan yaradır.

Ölkəmizin müasir inkişaf konsepsiyası aqrar sahənin xüsusi çəkisini yüksəldərək iqtisadiyyatın şaxələndirilməsini və davamlılığını təmin etməkdir [5, s. 42-61].

Şərq Tərəfdaşlığının (ŞT) bir hissəsi olaraq, ölkə yaşıl iqtisadiyyata keçid barədə öhdəlik götürüb, əsasən bunlara aiddir:

- təbii kapitalın ölçülməsini və qiymətləndirilməsini yaxşılaşdırmaq;
- ətraf mühitin infrastrukturunu tətbiq etmək;
- ekoloji şüurlu istehlakçı davranışını inkişaf etdirmək;
- yaşıl iqtisadiyyat və yaşıl təchizat zəncirinin idarə edilməsi prinsiplərinə əsaslanan ticarətin inkişafına kömək etmək.

Azərbaycanda yaşıl aqrar-ərzaq təchizatı zənciri üzrə idarəetmə sistemi aşağıdakı xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur [6]:

- müasir şəraitə uyğun olmayan anbar infrastrukturunu;
- nəqliyyat vasitələrinin həddindən artıq yüklənməsindən yaranan yolun pisləşməsi, bu da çatdırılma müddətinin artmasına səbəb olur;
- logistika proseslərinin müasir tələb və standartlara uyğun olmaması;
- satış partiyalarının formalaşdırılması və logistik xərclərinin azaldılması üçün fermerlərin zəif əməkdaşlığı;
- aqrar sektorda qida təhlükəsizliyi və keyfiyyət standartlarının ləng tətbiqi.

Hal-hazırda yaşıl tədarük zəncirlərinin tətbiqi fərdi fermerlər üçün müvafiq məsələ deyil. Bununla yanaşı, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi və neft sənayesinin əhəmiyyətinin azaldılması üçün hərtərəfli tədbirlərin həyata keçirilməsinə imkan verdiyi üçün bütövlükdə dövlət üçün əhəmiyyətlidir [7, s.1314-1315].

Aqrar sahədə yaşıl tədarük zəncirlərinin tətbiqi yüksək məhsul keyfiyyəti ilə əlaqələndirilir, xüsusilə inkişaf etmiş ölkələrdən (AB, ABŞ və digər inkişaf etmiş iqtisadiyyatlar) müştərilərin cəlb edilməsinə kömək edən üzvi ekoloji təmiz məhsulların istehsalı ilə [6].

Aqrar sektorda, xüsusilə Avropa Birliyi ölkələrinin nümunəsində yaşıl tədarük zəncirlərinin tətbiqi aşağıdakı rəqabət üstünlüklərini təmin edir [2, s. 527-535]:

- ətraf mühitə müştəriləri cəlb etməklə emal sənayesinin cəlb ediciliyini artırır;
- səmərəli logistika idarəetməsi (nəqliyyat, anbar, saxlama, təmir, azaldılmış boş vaxt və ətraf mühitin çirklənməsi üçün cərimələr) hesabına sahənin gəlirliliyi artır;
- tullantıları minimuma endirir, tullantıların təkrar emalı da daxil olmaqla enerjiyə qənaət edən texnologiyalar tətbiq edilir;

- Euro 4 və Euro 5, alternativ yanacaq, daha etibarlı nəqliyyat vasitələri tətbiq edilərək, həmçinin əsas logistika proseslərinin məhsuldarlığını artırmaqla logistika xidmətlərinin keyfiyyəti yüksəlir;

- yeni aqrar texnologiyaları tətbiq edilir, kadr potensialından istifadənin səmərəliliyi artır və ətraf mühitin qorunmasına xüsusi diqqət yetirilir.

Aqrar sahədə yaşıl tədarük zəncirləri konsepsiyası, bütün növ axınların idarə edilməsinə inteqrasiya olunmuş bir yanaşma ehtiva edir və eyni zamanda layihənin icrası zamanı ortaya çıxan axın proseslərinin tam resurs və funksional spektrini əhatə edir. Bu gün qabaqcıl texnologiyaların aqrar sahəyə tətbiqi tələb olunan sərmayə miqdarı səbəbindən dövlət dəstəyinə ehtiyac duyur. Ətraf mühitə qayğıkeş yanaşmaya əsaslanan istehsal və logistika idarəetməsi ətraf mühitə təsirləri nəzərə alınmaqla sistemli bir proses təşkilini əhatə edir və fərdi sahibkarlar üçün çox vaxt mümkün olmayan əhəmiyyətli investisiyalar tələb edir [8, s. 169].

Aqrar sahənin inkişafında yaşıl tədarük zəncirinin rolu

Aqrar sahəyə yatırılan investisiyalar iqtisadi inkişaf və tərəqqi üçün əsas amillər kimi diqqət çəkirlər. Bu sahələrə yatırılan investisiyaların səmərəliliyinin təmin edilməsi üçün bütün amillər, o cümlədən prioritet fəaliyyət sahələrinin ən xırda detalları belə dərindən öyrənilməli və obyektiv olaraq qiymətləndirilməlidir. İqlim və ekoloji amillər, torpaqla bağlı xüsusiyyətlər, regionun əkinçilik və biçinçilik ənənələri, regionda mövcud iqtisadi durum, resurs potensialı, idarəetmə xüsusiyyətləri, investisiya mühiti, qanunvericilik səviyyəsi, vergi sistemi və s. yetərincə dəyərləndirilməli və diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır [16, s. 76-78].

Azərbaycanın infrastrukturunu postsovet ölkələrinə xas olan meyillərlə səciyyələyir Dünya Bankının məlumatlarına görə, strateji infrastruktur qaynaqlıdır və onun saxlanması və inkişafı çox vəsait tələb edir. Eyni zamanda, tədarük zənciri idarəçiliyinin həyata keçirilməsinə təsir edən mənfi amillər infrastrukturun (ilk növbədə müasir anbarlar və nəqliyyat infrastrukturunu), təchizat zəncirinin idarə olunması üçün məlumat alətlərinin və ixtisaslı kadrların olmamasıdır.

İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş dünya ölkələrində aqrar sahənin fəaliyyətinin tənzimlənməsi mexanizmləri daha çox diqqət mərkəzindədir. Burada əsas məqsəd mövcud mexanizmlərin qlobal çağırışlara adaptivliyinin təmin edilməsidir və iqtisadi proseslərin dəyişikliklərindən yaranan tendensiyaların nəzərə alınmasıdır. Digər tərəfdən, bu ölkələrdə aqrar sahənin fəaliyyətinin tənzimlənməsi məsələlərində onun strukturunun təkmilləşdirilməsi, pul dövriyyəsinin, investisiya-maliyyə təminatının gücləndirilməsi, kənd yerlərində aqrar sektorun xammal bazasının gücləndirilməsi üzrə dəstək mexanizmlərinin tətbiqi, rəqabət mühitinin dəstəklənməsi, social-iqtisadi sabitliyin təmin edilməsi, əhalinin yaşayış səviyyəsinin yüksəldilməsi və ətraf mühitin qorunması, ekoloji çağırışların diqqətlə nəzərə alınması prioritetlik təşkil edir [17, s. 123].

Səmərəli tədarük zənciri idarəetməsi yaxşı inkişaf etmiş infrastruktur tələb edir. Dövlət qurumları logistika xidmətlərinin keyfiyyətini artırmaq və müxtəlif texniki səviyyəli layihələrin həyata keçirilməsi üçün xarici investisiyaların cəlb edilməsi məqsədilə xarici (dövlət) logistik infrastrukturunu inkişaf etdirirlər.

Azərbaycan logistik infrastrukturunu vahid deyil; bu fakt yaşıl tədarük zənciri rəhbərliyinin tətbiqinə kömək etmir. Aqrar sahə istehsalçıları kooperativə az əhəmiyyət verirlər ki, bu da aqrar müəssisələrin rəqabət qabiliyyətinə mənfi təsir göstərir. İnfrastruktur bazarı elementlərinin inkişafı, xüsusən də investisiya qoyuluşu ilə intensivləşdirilmək şərti ilə aqrar sahədə yaşıl tədarük zəncirləri tətbiq edilə bilər. Son illərdə Azərbaycanda aqrar sahədə məhsuldarlığın artması müşahidə olunur ki, bu da ölkənin inkişafında sənayenin vacibliyini göstərir. Eyni zamanda, üzvi aqrar sahə məhsullarının istehsalındakı kəskin artım, tədarük zənciri idarəçiliyi də daxil olmaqla yaşıl texnologiyanın tətbiq edilməsinin əhəmiyyətinin fərqləndirildiyi nümayiş etdirir.

Nəqliyyat və logistika infrastrukturunun inkişafına şərti olaraq “Avropa” və “Amerika” kimi fərqləndirilə bilən iki əsas yanaşma mövcuddur. Birincisi, vergi güzəştləri, dövlət subsidiyaları və ya qrantlar verməklə yükdaşımaqların səmərəliliyinin artırılmasını və logistika mərkəzlərinin inki-

şafına yönəlmiş aktiv dövlət siyasətinin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. İkincisi, logistika sektorunun bazar tənzimlənməsinə əsaslanır; dövlət müdaxiləsi ehtiyacını minimuma endirir və özəl şirkətləri və investorları logistika infrastrukturunun inkişafına investisiya qoymağa təşviq edir [6].

Aqrar klasterlərin tətbiqi Azərbaycanda aqrar sahədə mütərəqqi tədarük zəncirlərinin tətbiqi amili kimi logistika infrastrukturunun inkişaf etdirilməsinin yollarından biridir. Faktorların aqrar sahənin inkişafına təsirinin təhlili göstərir ki, bir qrup daxilində infrastrukturun inkişafı rəqabət üstünlüklərinə kömək edir. Loqistika infrastrukturunu inkişaf etdirərək dövlət aşağıdakı üstünlükləri əldə edəcəkdir [9, s. 325]: daha səmərəli aqrar istehsal, şəffaf və açıq aqrar bazar, məhsul keyfiyyətinin monitorinqi, rəqabətqabiliyyətlilik, aqrar məhsulların, xüsusən pərakəndə ticarətdə aqrar sahədə məhsulların nizamlı paylanması, artırılmış büdcə, daha yaxşı yaşayış səviyyəli əhali.

Yüksək keyfiyyətli aqrar-ərzaq məhsulları bazarını formalaşdırmaq üçün xidmət strukturlarının (soyutma, qablaşdırma və nəqliyyat) inkişafı və möhkəmləndirilməsinə əlavə olaraq yaşıl tədarükün idarə olunması fəlsəfəsini tətbiq etmək, marketinq xidmətləri, malların keyfiyyətinin araşdırılması və ticarət müəssisələri və sığorta şirkətlərinə xidmət göstərən kommersiya banklarına məlumat verən vasitəçi firmaların fəaliyyətini inkişaf etdirmək lazımdır [2, s. 527-535].

Aqrar sahə istehsalçılarının, emal müəssisələrinin, bank qurumlarının və müxtəlif xarici sahibkarlıq subyektlərinin iştirakı ilə inteqrasiyanı inkişaf etdirmək və müştərək müəssisələr yaratmaq mümkündür. Müasir aqrar sahə istehsalın böyüməsi yolu ilə gedir. Beləliklə, sənaye klasterləşməsi bir zərurətdir. Kiçik istehsalçıların birliyi yeni texnologiyaların tətbiqinə və investisiya cəlb edilməsinə imkan vermir; beləliklə, milli aqrar sahənin inkişafına klaster yanaşmasından istifadə etmək lazımdır.

Bazar infrastrukturunun uğurlu fəaliyyətinin vacib hissəsi tədarük zəncirini izləmək və idarə etmək üçün vasitə kimi düzgün məlumat dəstəyidir.

Mövcud infrastruktur (yollar və magistral yollar, su təchizatı, kanalizasiya, məktəblər və xəstəxanalar) əsas məsələdir; infrastrukturun yaxşılaşdırılması üçün yeni istiqamətlərin inkişafı (genişzolaqlı internet və simsiz telefon ehtimalı) nəzərə alınmalıdır.

Azərbaycanın kənd təsərrüfatı, sektordakı əmək məhsuldarlığı ilə birlikdə durmadan inkişaf edir. Bu, əhəmiyyətli infrastruktur layihələrinin icrası ilə əlaqədardır; məsələn, artıq 51 aqropark (məyyəən məhsul növlərinin istehsalında ixtisaslaşmış Bakı aqroparkı, Ağstafa aqroparkı, Şəmkir aqroparkı, Xaçmaz aqroparkı, Yalama və s.) istifadəyə verilmişdir.

Ən yaxşı aqrar təcrübələrin və yeniliklərin qəbul edilməsi, aqrar sahənin kommersiyalaşdırılması və modernləşdirilməsi üçün vacibdir. Logistik texnologiyalar da daxil olmaqla ən yeni texnologiyaların tətbiq edilməsinə imkan verən müasir aqrar müəssisələrin idarə edilməsində klaster yanaşması tətbiq olunur. Böyük investisiya layihələrinin icrası, həmçinin ŞT öhdəliklərinin və yaşıl tədarükün idarə olunması fəlsəfəsinin icrası dövlətin iştirakını tələb edir.

Klasterləşmə iqtisadiyyatının xarici təcrübəsi, klasterlərin yaradılmasının məqsədəuyğunluğunu və aktuallığını təsdiqləyir; aqrar klasterləşmə ən yaxşı aqrar texnologiyaların tətbiqi üçün mənbələr təmin edir, fermerlər və təchizat zənciri iştirakçıları arasında qarşılıqlı əlaqəni yaxşılaşdırır, eyni zamanda bölgədə yoxsulluğu əhəmiyyətli dərəcədə azaldan gəlir əldə etmək imkanları yaradır [10, s. 161-186].

FAO məlumatlarına görə, aqrar sektorda klaster yanaşmasının tətbiqi, istehsalçıların, resurslar və xidmətlərin tədarükçüləri, brokerlərin qarşılıqlı fəaliyyətinin sinerji effekti verir və daha yaxşı çıxış əldə edir [6].

Azərbaycanın aqrar sektorunda yaşıl logistika və yaşıl təchizat zəncirinin idarə edilməsi konsepsiyalarına əsaslanan tədarük zənciri idarəçiliyinin həyata keçirilməsinə kömək edən müəyyəən şərtlər vardır: müasir aqrar texnologiyalarına giriş, milli əkinçilik ənənələri, investisiya cəlb ediliyi aqrar layihələri, aqrar sahənin inkişafına dövlətin marağı, qeyri-neft sektorunun inkişafının əsas lokomotividir.

Aqrar sahənin klaster modeli ətrafında kiçik müəssisələrin birləşdiyi klaster təşkil edən bir müəssisəyə əsaslanır. Məsələn, AB ölkələrində populyarlaşan Şotlandiya klaster modeli. Təchizat

zənciri iştirakçıları arasında daha çevik qarşılıqlı əlaqəni təmin edən İtalyan klaster modeli də mümkündür. Klaster formalaşmasına Amerika yanaşması, yerləşdiyi bölgənin mənbələrindən maksimum istifadəni və bununla tədarük zəncirlərinin uzunluğunu azaltmaqdan ibarətdir [11].

Aqrar sahə əhəmiyyətli risklərlə xarakterizə olunur: istehsal riskləri, xəstəlik riskləri, qiymət dəyişikliyi, bazar tələblərindəki dəyişikliklər, iqlim riskləri, yeni texnologiyaların tətbiqi [12, s. 2]. Bu səbəbdən klaster formalaşmasının ilkin mərhələsində dövlət dəstəyinə ehtiyac var.

Aqrar sahə klasterləri yaratmaq və inkişaf etdirmək üçün aşağıdakılara ehtiyac vardır:

- torpaq və su ehtiyatlarının ekoloji cəhətdən təhlükəsiz və səmərəli istifadəsinə nəzarət etmək üçün yerli hakimiyyət orqanlarının gücünü genişləndirərək aqrar sahənin idarəetmə sistemini təkmilləşdirmək;

- bütün idarəetmə mərhələlərində yaşıl tədarük zənciri menecmentini həyata keçirmək;

- dövlət və regional orqanlar istehsal proseslərində məşğulluğu artırmaq və əhalinin rifah halının artmasına kömək etmək üçün sahibkarlıq fəaliyyətini və kiçik və orta sahibkarlığın inkişafını təşviq etməlidir. Bütçə xərcləri yalnız bu sektorda iqtisadi böyümənin sinergetik təsirini yarada biləcək sahələrə cəmləşdirilməlidir;

- təchizat zəncirinin idarə edilməsində informasiya dəstəyinin yaxşılaşdırılması və s.

Azərbaycanda pandemiya dövründə qida zəncirinin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün dövlət nəzarəti gücləndirilmiş və profilaktik işlər aparılmış və indi də aparılmaqdadır. Ölkənin böyük şəhərlərində qida məhsullarının saxlanma şəraitinə və keyfiyyətinə uyğunluq üzərində nəzarət işlərinin aparılması üçün sistemli tədbirlər görülür.

Hazırda, ölkədə əhalinin qida təhlükəsizliyi üçün mərkəzi nəzarət orqanı - Azərbaycan Qida Təhlükəsizliyi Agentliyi mövcuddur. Bu, qida təhlükəsizliyi sahəsində mənfi halların aşkarlanması və açıqlanması, qanunvericilik bazasının möhkəmləndirilməsi, məhsulun keyfiyyətinə görə müasir nəzarət laboratoriyalarının istifadəyə verilməsi və müvafiq infrastrukturun yaradılması üçün kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin edir.

Eyni zamanda, Azərbaycanda qida təhlükəsizliyi sisteminin səmərəli fəaliyyətinin təşkili üçün məsul işçilərin, mütəxəssislərin peşəkar səviyyəsi artır. Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz qida məhsulları ilə təmin olunması məsələləri və problemləri dünyanın hər yerində ən mürəkkəb və aktual qlobal problemlərdən biri hesab olunur [13].

Məlum olduğu kimi, ən təhlükəli xəstəlik növlərinin ortaya çıxmasının kökündə keyfiyyətsiz və təhlükəli qida məhsullarının mənfi nəticələri var. Qlobal COVID-19 pandemiyasının da qida mənbələri ilə əlaqəli olması təsadüfi deyil. Pandemiya indi bütün dünyanı diz çökdürdü, dünya milyonlarla insanın həyatını itirmiş bu ölümcül virusun öhdəsindən hələ gələ bilmir və bu virusa yoluxanların sayı hələ də çoxdur. Bu istiqamətdə İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı ilə birlikdə “Azərbaycanda Davamlı İnkişaf üçün Strateji İnfrastruktur Planlaşdırması” hazırlanmışdır [14].

Eyni zamanda, qida məhsullarının toplanması, istehsalı, saxlanması, daşınması, paylanması, satışına nəzarət sisteminin sərtləşdirilməsi üçün təsirli tədbirlər görülür, davamlı reydlər aparılır, aidiyyəti məmurlar, sahibkarların məsuliyyəti artırılır və s. Üstəlik, ölkə əhalisinin qida təhlükəsizliyinin artırılması sahəsindəki reallıqlar və mövcud problemlər nəzərə alınaraq "2019-2025-ci illərdə Azərbaycanda Qida Təhlükəsizliyinin Təminatına dair Dövlət Proqramı" təsdiq edildi [15].

Bu proqramın məqsədləri ölkə əhalisini yüksək keyfiyyətli qida məhsulları ilə təmin etmək, qida təhlükəsizliyi sisteminin səmərəliliyini artırmaq və bu sahədə əsas idarəetmə mexanizmlərini təkmilləşdirmək üçün müvafiq tədbirlər görməkdir. Bundan əlavə, bütün davam edən fəaliyyətlər ölkənin sənaye müəssisələri tərəfindən istehsal olunan qida məhsullarının keyfiyyətini və təhlükəsizliyini əhəmiyyətli dərəcədə artırmağa və bununla da son qlobal maliyyə böhranından və COVID - 19 pandemiyasından doğan çətinliklər kontekstində artan mənfi qlobal təsirlər şəraitində qida təhlükəsizliyini təmin etmək üçün daha güclü potensialın yaradılmasına yönəldilmişdir.

Nəticə

Müstəqil və suveren Azərbaycan dövləti postpandemiya və postkonflikt dövründə keyfiyyətə yeni olan və 2021–2030-cu illəri əhatə edən strateji mərhələyə daxil olub. Ölkənin ərazi bütövlüyünün bərpası ilə səciyyəli yeni strateji dövrdə dərin struktur-institusional islahatlar hesabına yüksək iqtisadi artım mənbələrinin tapılması vasitəsilə Azərbaycan dövlətinin qüdrətinin daha da artırılması, yüksək rifah cəmiyyətinin qurulması, azad edilmiş bölgələrə tarixi qayıdış və əbədi məskunlaşma təmin ediləcəkdir.

Fikrimizcə, yaxın gələcəkdə yaşıl aqrar-ərzaq təhcizat zəncirlərinin inkişafının dövlət tənzimləmə vasitələri ilə təkmilləşdirilməsinə, onların idarəetmə mexanizminin səmərəli təşkilinə və məhsulların beynəlxalq səviyyədə yüksək mövqə tutması məsələlərinə ciddi diqqət yetirilməsi davam etdirilməli, qida zəncirinin səmərəliliyinin və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi problemləri kifayət qədər aktual olduğuna görə, xüsusilə pandemiya sonrası dövrdə bu sahədə bir çox problemlərin həll edilməsinə zərurət olacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi” // Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. – Bakı, – 2016, – 177 s.
2. Barriers and Drivers of the Implementation and Management of Green Agri-Food Supply Chains in Azerbaijan. N.C.Gafarov, İ.Mehdiyeva, V.Kerimli, N.Sultanova. // International Journal of Supply Chain Management (IJSCM). Exceling Tech Publishers, Velikobritaniya, London, 2020, Vol 9, № 4, 527-535 p.
3. Rzayev, A. Azerbaijani Agricultural Exports to EU: Overcoming Cap / A.Rzayev, T.Suleymanov. Available at SSRN 3180484, –2018.
4. Mathu, K. Green supply chain management: A precursor to green purchasing / K.Mathu. Green Practices and Strategies in Supply Chain Management. Intech Open, –2019.
5. Sadigov, T. Adoption of agricultural innovations in Azerbaijan: no prospects for modernization. Caucasus Survey, Vol 6, №1, – 2018, – pp. 42-61.
6. Galvez-Nogales, E. Agro-based clusters in developing countries: staying competitive in a globalized economy / Agricultural Management, Marketing and Finance Occasional Paper (FAO), Rome, –2010.
7. Ramirez, M. Analysing intermediary organisations and their influence on upgrading in emerging agricultural clusters, / M.Ramirez, I.Clarke, L.Klerkx. Environment and Planning A: Economy and Space, Vol 50, No.6, –pp.1314-1335, –2018.
8. Aliyev, Z.H. Low-intensity Irrigation Efficiency and their Application in the Conditions of Mountain Agriculture in Azerbaijan / Agrotechnology, Vol 6, – 2017. – p. 169.
9. Əliyev, T.N. Klasterlər: Beynəlxalq təcrübə və innovativ inkişaf / T.N.Əliyev.– Bakı:– 2019.– 536 s.
10. Wardhana, D. Agro-clusters and rural poverty: a spatial perspective for west java / D.Wardhana, R.Ihle, W.Heijman. Bulletin of Indonesian economic studies, Vol 53, No.2,– 2017, pp.161-186.
11. Vuillot, C. Ways of farming and ways of thinking: do farmers’ mental models of the landscape relate to their land management practices? / C.Vuillot, N.Coron, F.Calatayud, C.Sirami, R.Mathevet, A.Gibon. Ecology and Society, Vol 21, No.1, –2016.
12. Gulaliyev, M.G. Assessment of agricultural sustainability (Azerbaijan case) / S.T.Abasova, E.R.Samedova, L.A.Hamidova, S.I.Valiyeva, L.R.Serttash. Bulgarian Journal of Agricultural

- Science, Vol 25, p.2, –2019.
13. Nuriyev, Ə.X. Davamlı və tarazlı regional inkişaf. Monoqrafiya / Ə.X.Nuriyev.– Bakı: Avropa, 2017.–240 s.
  14. www.economy.gov.az – AR İqtisadiyyat Nazirliyinin rəsmi web ünvanı.
  15. Azərbaycan Respublikasında qida təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə dair 2019–2025-ci illər üçün Dövlət Proqramı // Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 aprel 2019-cu il tarixli Sərəncamı
  16. Quliyev, E.A. Qlobal ərzaq təhlükəsizliyi: reallıqlar, çağırışlar və perspektivlər. Bakı-2018. “Kooperasiya” nəşriyyatı, 480 s.
  17. Quliyev, E.A. Qida təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi problemləri və strateji istiqamətlər. Monoqrafiya. Bakı-2020. “Kooperasiya” nəşriyyatı, 464 s.

Низами Джалал оглы Гафаров
к.э.н., доцент, АУК
, кафедра «Экономика сельского хозяйства и промышленности»
qafarovnizami@mail.ru

Роль системы управления в зеленой цепочке поставок агропродовольственных товаров в реализации стратегии аграрного развития независимого Азербайджана

Резюме

Цель исследования - выявить основные факторы и препятствия в реализации управления цепочками поставок на примере Азербайджанской Республики.

Методология исследования - системный подход, сравнительный анализ.

Значение исследования - Применение зеленых агропродовольственных цепочек поставок в Азербайджане - это возможность улучшить современную инфраструктуру в стране, повысить эффективность сектора и улучшить продажу качественных продуктов питания населению.

Результаты исследования - в статье анализируются результаты совершенствования развития зеленых агропродовольственных цепочек поставок за счет государственного регулирования, эффективной организации механизма управления и высокой позиции продукта на международном уровне и совершенствования подходов к управлению цепями поставок, их применение в Азербайджане. Были сделаны соответствующие предложения.

Оригинальность и научная новизна исследования - пути совершенствования применения и управления зелеными агропродовольственными цепочками поставок как направления совершенствования механизма государственной поддержки аграрного сектора, необходимость применения и развития аграрных кластеров для развития обоснована зеленой аграрно-продовольственной цепочкой поставок.

Ключевые слова: *аграрный сектор, зеленая агропродовольственная цепочка, система управления, аграрная кластеризация, продовольственная безопасность.*

Nizami Jalal oglu Gafarov
associate professor ACU
"Economics of agriculture and industry" chair
E-mail: qafarovnizami@mail.ru

**In the implementation of the strategy of agrarian development of independent Azerbaijan
the role of the management system in the green agro-food supply chain**

Summary

The purpose of the study is to identify the main factors and obstacles in the implementation of supply chain management in the example of the Republic of Azerbaijan.

Research methodology - systematic approach, comparative analysis.

Significance of the study - The application of green agro-food supply chains in Azerbaijan is an opportunity to improve modern infrastructure in the country, increase the efficiency of the sector and improve the sale of quality food products to the population.

The results of the study - the article analyzes the results of improving the development of green agro-food supply chains by means of state regulation, effective organization of management mechanism and high product position at the international level and improving approaches to supply chain management, their application in Azerbaijan Relevant proposals have been made.

Originality and scientific novelty of the research - ways to improve the application and management of green agro-food supply chains as a direction of improving the mechanism of state support to the agrarian sector, the need to apply and develop agrarian clusters for the development of the green agrarian-food supply chain justified.

Keywords: *agrarian sector, green agrarian-food supply chain, management system, agrarian clustering, food security.*